

Ірына Жалондзік

ФАЛЬКЛОРНА-ЭТНАГРАФІЧНЫ АСПЕКТ У ШКОЛЬНЫМ КРАЯЗНАЎСТВЕ

У цяперашні час вострую актуальнасць набываюць пытанні даследавання і аднаўлення фальклорна-этнаграфічных традыцый нашых продкаў. Сучаснае грамадства затоплена так званай «масавай культурай», заснаванай на распаўсюджванні праз камерцыю і сродкі масавай інфармацыі «поп-мастацтва», якое не мае нічога агульнага ні з сапраўднай народнасцю, ні з мастацкай каштоўнасцю. Кінарынак і кніжны прылавак захіснула яркая па колеравай гаме, але мутная па сацыяльна-маральным і духоўным сэнсе хваля нізкапробшчыны. Большая частка прадукцыі разлічана на гледача і слухача, які не валодае высокім мастацкім густам і не абцяжараны інтэлектуальнасцю. Масавае культура шырока распаўсюджваецца і пранізвае ўсе сферы грамадскага жыцця, робіцца сур'ёзным, моцнадзеючым фактарам амасаўлення, стандартызацыі эстэтычных запатрабаванняў і густаў, што ні ў якім разе не садзейнічае іх індывідуалізацыі і ўзвышэнню, без чаго наўрад ці магчымы культурны ўздым краіны.

Як сведчыць гісторыя, арыгінальнае, нацыянальна непаўторнае мастацтва, якое адно толькі і можа быць сапраўды цікавым і каштоўным для ўзбагачэння сусветнай культуры, творыцца толькі на глебе культурных традыцый свайго народа. Разбурэнне жывога бытавання фальклору і адцясненне «масавай індустрыяй» традыцыйных формаў творчасці спарадзілі духоўны рэгрэс, дэфармацыю эстэтычных пачуццяў, атрафію здольнасці да суперажывання, неўспрымальнасць высокіх мастацкіх каштоўнасцей, нячуласць да прыгожага і ўзнёслага.

Бадай, няма нічога іншага, што было б так непасрэдна і арганічна звязана з духоўнасцю чалавека, як этнаграфія і фальклор. Яны скіраваны на нас саміх: хто мы, дзе нашы карані, якія жывілі культурнае дрэва, хто нашы продкі, па якіх законах і традыцыях яны жылі? Задаючы гэтыя пытанні, мы асэнсоўваем свой гістарычны лёс, сваю спадчыну, якую пакінулі нам продкі, параўноўваем нашы дасягненні з культурнымі здабыткамі іншых народаў. Жыццё ставіць перад намі шмат праблем, сярод якіх няма амаль ніводнай, што сваімі каранямі так ці інакш не была б звязана з нашым гістарычным мінулым.

За многія стагоддзі свайго існавання беларускі народ стварыў багатую і самабытную культуру, якая была ўвасоблена ў народным жыцці і бытавых рэчах, нацыянальным адзенні, духоўных традыцыях, звычаях, абрадах і інш. Вышэйшая форма самасвядомасці ў жыцці народа і творчасці выяўляецца праз маральныя каштоўнасці (сумленне, справядлівасць, чалавечую годнасць і інш.). Фальклор – гэта выяўленне народных ідэалаў, адвечнай мары пра вольнае, справядлівае жыццё чалавека ў гарманічным адзінстве з прыродай, з людзьмі. У сюжэтах, вобразах і

сімвалах адлюстравалася не толькі мінулае, але і будучае – тыя каштоўнасці, якія яшчэ павінны рэалізавацца. Такім чынам, этнаграфія і фальклор – гэта духоўны наказ продкаў нашчадкам.

Сучаснай школе, як ніколі, патрэбны вучэбныя праграмы па мясцоваму краязнаўству, такія як, напрыклад, «Валожыншчызназнаўства». Менавіта ім наканавана актывізаваць далучэнне школьнікаў да самабытнай беларускай культуры. У недалёкай гісторыі ўтварэння БССР і нядаўняга станаўлення суверэннай Рэспублікі Беларусь функцыянавалі розныя курсы «Беларусазнаўства» як у сярэдніх навучальных установах, так і ў вышэйшай школе. Вылучэнне раённага напрамку ў краязнаўстве можна лічыць працягам і новым прыярытэтным віткам у нацыянальна-патрыятычным выхаванні.

Праграмны матэрыял інтэграванага курса «Валожыншчызназнаўства» пададзены ў двух раздзелах. У першы раздзел увайшлі звесткі па гісторыі Валожыншчыны. Лагічна пачынаць курс менавіта з гэтага блока, бо мінулае ў яго гістарычным выяўленні – выток сучаснай духоўнай дзейнасці. Пашырэнне і паглыбленне ведаў вучняў па гісторыі свайго краю дае магчымасць больш грунтоўна далучыцца да нацыянальнай гісторыі, да яе ўспрыняцця. Прайшоўшы яшчэ раз гістарычным шляхам свайго народа, маладое пакаленне адказвае на пытанні: хто ж такія насельнікі Валожыншчыны, чым яны адметныя ад іншых, чым са спадчыны мінулых пакаленняў можна ганарыцца і г. д. Важнае значэнне набывае ўменне характарызаваць сваю «малую» радзіму ў кантэксце гістарычнага развіцця і звязанага з гэтым культурнага развіцця ўсяго чалавецтва.

Гістарычны матэрыял глыбокі і аб'ёмны, адпавядае вялікім адрэзкам часу (Валожыншчына ў старажытнасці, у складзе Вялікага княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай, Расійскай імперыі і г. д.), насычаны фактамі і падзеямі. Усё гэта дапамагае адчуць час, пазнаць яго заканамернасці ў дачыненні да свайго народа, зразумець свет яго духоўных памкненняў. Пры падрыхтоўцы настаўніка па гэтым матэрыяле выкарыстоўваецца унікальнае серыйнае выданне, аналаг якому цяжка знайсці – «Памяць: Гіст.-дакументальная хроніка Валожынскага раёна». Гэта гісторыка-краязнаўчае даследаванне ад старажытных часоў да сучаснасці.

З гістарычнай памяці вылучаецца народная спадчына Валожыншчыны – арганічная частка духоўнасці насельніцтва раёна. Менавіта фальклору, этнаграфіі, мастацтву прысвечаны другі раздзел праграмы. Тут адзначаецца дзейнасць Рыгора Шырмы, які ў 30-х гг. XX ст. збіраў і запісваў народныя песні па вёсках Валожынскага раёна. Шмат вяснянак ён пачуў у вёсцы Яцкава. Там жа, у Яцкаве, а таксама ў Лоску і іншых вёсках Валожыншчыны ў 1970–1974 гг. многа выдатных веснавых песень запісаў Арсень Ліс. Бадай, самая маляўнічая сярод вяснянак «Вол бушуе – вясну чуе» запісана Анатолям Фядосікам у 1974 г. у Валожыне. У томе «Народны тэатр» ёсць валачобная песня, якую Рыгор Шырма запісаў у в. Яцкава «У гародзе на паходзе»: яна выдатна ілюструе валачобны абрад [2, 86–90].

Сямейна-абрадавае мастацтва на Валожыншчыне прадстаўлена ў бясконцай колькасці вясельных песень, якія непасрэдна суправаджаюць усе шматлікія рытуалы вяселля ад агледзін да перазоваў. Лепшыя з песень надрукаваны ў тамах зводу Беларускай Народнай Творчасць, прысвечаных адпаведным этапам валожынскага вяселля. Навукова-даследчая лабараторыя БДУ ў свой час выдала зборнік традыцыйнага фальклору Міншчыны, дзе валожынскія песні, у тым ліку і вясельныя, прадстаўлены ў лепшых узорах (як і ўсе іншыя жанры фальклору).

У гісторыі фальклору Валожынскага краю асобнае месца займае асоба Іаана Бермана (1830-я гг. – 1893). Яго працы раскрывалі не толькі багаты духоўны свет насельніцтва, яны заклікалі тагачасных вучоных уважліва прыглядацца да народа і вывучаць яго, каб усё лепшае, чым ён валодае, актыўна і свядома выкарыстоўваць. Гэтаму была прысвечана яго першая грунтоўная праца «Парадак народнага часалічэння і святочныя звычаі ў Паўночна-Заходняй Русі» [гл.: 3, 73]. Калі І. Берман пасля заканчэння Літоўскай духоўнай семінарыі апынуўся ў Валожыне, куды быў прызначаны свяшчэннікам у царкву, прадметам яго назіранняў стала навакольнае жыццё. Багаты запас народных ведаў несла ў сабе праца Іаана Бермана, перавыдадзеная пад назвай «Каляндар паводле народных паданняў у Валожынскім прыходзе Віленскай губерні Ашмянскага павета» [3, 75]. У нашы дні народныя скарбы Валожыншчыны працягваюць даследаваць выдатныя краязнаўцы, этнографы, фалькларысты: В. П. Рагойша, Я. Я. Янушкевіч і інш.

Да кожнай з тэм раздзелаў дадаюцца пытанні і заданні ў разнастайных формах. Гэта запіс твораў вуснай народнай творчасці, прапановы па стварэнню карт даследавання, схем (паселішч, забудовы і інш.), узнаўленню тапанімікі населеных пунктаў, вывучэнню антрапанімікі свайго прозвішча, складанню свайго радаслоўнага дрэва, збору этнаграфічнага матэрыялу і інш. Кожны вучань можа рэалізаваць свой творчы патэнцыял, працуючы над стварэннем літаратурных твораў, малюнкаў, макетаў і разнастайных вырабаў. Неабходна даць школьнікам магчымасць выявіць свае мастацкія здольнасці пры падрыхтоўцы фота-, відэа-, аўдыёматэрыялаў. Прадстаўлены тэмы рэфератаў, сачыненняў, паведамленняў. Увага надаецца экскурсіі як адной з найбольш эфектыўных формаў вывучэння роднага краю.

Пры выкладанні курса «Валожыншчызнаўства» кіруючая роля павінна належаць настаўніку. На базе вучэбнай праграмы, школьнага плана выхаваўчай працы, уліку складу навучэнцаў і мясцовых магчымасцей ён намячае аб'екты для даследавання, віды і метады працы. Настаўнік павінен імкнуцца да таго, каб у выніку сістэматычнага ўключэння «Валожыншчызнаўства» ў вучэбны працэс у дзяцей сфарміравалася канкрэтная сістэма ведаў аб родным краі, аб галоўных этапах яго развіцця, вызначальных адрозненнях, месцы і ролі ў развіцці Беларусі і іншых краін.

Курс «Валожыншчызнаўства» накіраваны на ўстанаўленне сувязей школьных прадметаў з ведамі і навыкамі, набытымі пад час даследавання роднага краю. Школьнікі павінны атрымліваць звесткі на занятках, у выніку

выкладання настаўнікам вучэбнага матэрыялу, а таксама шляхам пашукова-даследчай працы. Кіраўнік імкнецца не толькі расказаць пра які-небудзь перыяд гісторыі, від ці жанр народнага мастацтва, але і накіраваць вучняў на самастойны пошук адказаў на пытанні, якія іх цікавяць; для гэтага выкарыстоўваюцца крыжаванкі, тэматычныя гульні, віктарыны, разнастайныя творчыя заданні.

Фальклорна-этнаграфічны аспект школьнага краязнаўства стане асновай для развіцця самасвядомасці, далучэння дзяцей да нацыянальнай культуры. Гэта павінна спрыяць паглыбленню і пашырэнню ведаў вучняў пра край, дзе яны нарадзіліся, выхоўваць пачуццё любові да Бацькаўшчыны. Значнымі асаблівасцямі інтэграванага курса «Валожыншчызнаўства» з'яўляюцца яго высокая ідэйнасць, грамадска карысная накіраванасць, а таксама пашукова-даследчы характар.

ЛІТАРАТУРА

1. *Васілевіч У. А.* Збіральнікі. Мн., 1991.
2. Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Валожынскага раёна / Склад. Я. Янушкевіч. Мн., 1996.
3. Праграма інтэграванага курса «Валожыншчызнаўства» / Склад. І. І. Жалондзік. // *Летапіс ТБШ.* 2005. № 2 (10). С. 18–34.